

Z JEZIKOVNO BIOGRAFIJO DO SLOVENŠČINE LJUBLJANSKIH ŠTUDENTOV GERMANISTIKE

Urška Krevs Birk
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 37.013.78:811.112.2'243:811.163.6'242

Namen prispevka je predstaviti najpomembnejše sociolingvistične dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo jezikovno socializacijo in odnos do jezika, in sicer pri študentih germanistike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Za optimiranje ugotavljanja tako kompleksnih področij, kot je učenje jezika oz. jezikov, se je kot najbolj smotrno izkazal interdisciplinarni pristop, tako da je bila raziskava izvedena z metodo jezikovne biografije, ki sicer sodi v instrumentarij socioloških ved, a postaja v moderni sociolingvistiki, pa tudi tujejezični didaktiki nepogrešljiva metoda raziskovanja. V prispevku bodo prikazani metodološki pristop ter izsledki raziskave, pridobljeni z analizo jezikovnih biografij študentov enopredmetnega germanističnega študija.

jezikovna biografija, jezikovna socializacija, slovenščina, didaktika tujih jezikov, sociolingvistični dejavniki

The paper discusses the most important sociolinguistic factors affecting individual language acquisition and valorisation. The study was conducted on students of German at the Faculty of Arts in Ljubljana. To optimise the analysis of this complex topic the method of language biography was chosen, which is an interdisciplinary approach and one of the methods of social studies that has recently gained relevance in foreign language acquisition and sociolinguistic research. The paper presents the methodical approach and results of the study obtained through analysis of the language autobiographies of the students.

language biography, language acquisition, Slovene, foreign language acquisition, sociolinguistic factors

1 Uvod

Pričujoči članek se ukvarja z jezikovno biografijo kot sredstvom za ugotavljanje posameznikovega učenja jezika oz. jezikov ter njegove jezikovne zavesti. Ob naslonitvi na raziskave predvsem germanističnega jezikoslovja bo prikazano, da je jezikovna biografija odličen pokazatelj bistvenih dejavnikov, ki vplivajo na posameznikovo prehojeno življenjsko pot z vidika jezikovnega učenja in jezikovnih stikov. Z jezikovnobiografskim pristopom posameznika spodbudimo, da začne reflektirati svojo jezikovno socializacijo. Posebej so pomembna prelomna obdobja in dogodki, kot so npr. menjava kraja

bivanja, prehod z ene stopnje izobraževanja na drugo, menjava institucij, formalni in neformalni vpliv akterjev v izobraževalnem sistemu, prehod v odraslo dobo s kreiranjem družine, vpliv posameznikov v ožji in širši družini in okolju itn. Intervjuvanec oz. pripovedovalec pogosto uporablja pojme, značilne za to tematsko področje, npr. materni jezik, tuji jezik, večjezičnost, jezik manjšine ipd.

V pričujočem članku želimo predstaviti tako področje raziskovanja kot jezikovnobiografsko metodo ter sociolingvistične dejavnike, ki so ključni za posameznikov jezikovni življenjepis. V ta namen je bila izvedena raziskava jezikovnobiografskih esejev,

ki so jih napisali študenti germanistike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Prispevek nima namena predstaviti dejavnike statistično, temveč jih opisati kvalitativno, ob analizi tistih segmentov socialnega, migracijskega in izobraževalnega konteksta, ki bistveno vplivajo na posameznikov jezikovni razvoj.

2 Jezikovna biografija – področje znanstvenega raziskovanja in metoda

Raziskovanje jezikovnih biografij je relativno mlada disciplina, ki postaja znotraj jezikoslovja samostojno področje znanstvenega raziskovanja in ki ob skupnem imenovalcu, tj. individuumu v odnosu do jezika, zasleduje sociolingvistične, psiholingvistične, stičnostne ter didaktične raziskovalne interese. Začetki tega raziskovanja segajo že v osemdeseta in devetdeseta leta prejšnjega stoletja (Wildgen 1988), jezikovna biografija pa se kot metoda začenja omenjati v devetdesetih letih (Bechert, Wildgen 1991; Fix, Barth 2000; Krumm 2001; Franceschini, Miecznikowski 2004 idr.). K razvoju te teme v samostojno področje je prispevalo več dejavnikov, predvsem pa povečano zanimanje za individualno pogojene posebnosti učnih procesov, iskanje komplementarnih psiholingvističnih razlag pri obravnavanju individualnih razlik v učenju, prav tako raziskovanje narativnosti in avtobiografij (Franceschini 2001). Cilj raziskovanja jezikovnih biografij je torej način učenja jezika, posameznikova refleksija o ključnih obdobjih in situacijah usvajanja, jezikovna in kulturna identiteta govorcev, večjezičnost posameznika, vpliv jezikovne politike, posameznikovi jezikovni konflikti, razmerje med posameznikovo jezikovno identiteto ter zavestjo, študijem in kariero itn.¹

Ker se to meddisciplinarno področje šele uveljavlja, je zanj značilna ne le tematska heterogenost, temveč tudi metodološka, saj vključuje najrazličnejše diskurzivnoanalitične pristope ter metode sociološke analize. Po Szczepanskem (1974: 229) je metoda biografskih dokumentov v sociologiji tisti način raziskovanja, pri katerem za reševanje problemsko zastavljenih vprašanj zbiramo izključno gradivo, ki vsebuje posameznikove izjave o udeležbi pri dogodkih in procesih ter razlage s hipotezami. Sama jezikovnobiografska metoda pa ima zasnovno deloma že v 60. letih prejšnjega stoletja, ko se je s sociolingvističnimi deli Labova uveljavljalo opazovanje jezikovnega vedenja in ravnanja. Intervjuvanje govorcev je del standardnega repertoarja sociolingvističnih metod, z njim pa je mogoče proučevati jezike v stiku, pridobivati sociološke podatke, relevantne za statistično obdelavo jezikovne rabe in s tem povezano interpretacijo.

Poleg pisnega anketiranja ter zbiranja pisnih biografskih podatkov z zastavljanjem usmerjenih vprašanj izpraševancu ter poleg vrednotenja biografskih romanov, dnevnikov, biografij sodobnikov, celo zapuščine (Bechert, Wildgen 1991: 45) pa se je kot modifikacija sociolingvističnega intervjuja uveljavil jezikovnobiografski intervju. Ta se lahko izvede s pomočjo vprašalnika, v katerem se zajamejo različna življenjska obdobja, kot poročilo o svojem življenju z jezikovnotematskimi poudarki ali pa s pomočjo eseja, kot so jezikovnobiografsko raziskavo izvedli na Univerzi v Zagrebu (Piškorec, Novak 2011). Nadalje raziskovalci poleg ustnega biografskega pripovedovanja uporabljajo tudi jezikovni in kvalifikacijski portfolio kot pristop do jezikovnih biografij izseljencev in beguncev. Zanimivo je, da se poleg ustnega in

¹ V jezikoslovju je biografsko metodo mogoče uporabiti tudi za doseg drugih ciljev. Lahko jo uporabljamo komplementarno z drugimi jezikoslovnimi raziskavami, npr. jezikovnega vedenja v različnih socialnih kontekstih, konstrukcije individualne identitete ali pa oblikovanja kolektivnega spomina v povezavi z jezikovnimi vidiki ipd. Služijo lahko za raziskave zvrstnovrstne, stičnostne tematike ali jezikovne didaktike. Betnova (1995) je v svoji raziskavi o jeziku nemških Judov, rojenih v prvih dveh desetletjih 20. stoletja in živelih v Izraelu, tako dokumentirala govorjeni jezik z začetka prejšnjega stoletja.

pisnega intervjuja ter pripovedovanja uvajajo tudi multimedialni pristopi (Busch 2006; Krumm 2010), npr. vizualizacije v obliki jezikovnega portreta ali pa fotografij, filma ipd.

3 Metoda raziskave, podatki o informantih in korpus

V študijskih letih 2008/2009, 2009/2010 ter 2010/2011 so bili v prvem letniku germanistike zbrani 104 jezikovnobiografski eseji. Esej z naslovom *Moja jezikovna biografija*, ki so ga študenti pisali v 1. letniku enopredmetnega študija ljubljanske germanistike v okviru novega bolonjskega predmeta Slovenščina za germaniste, je bil omejen le časovno, torej na 90 minut, pisni izdelki 76 avtoric in 28 avtorjev pa obsegajo večinoma od dveh do šest gosto pisanih strani. Biografsko pripovedovanje v linearno strukturiranem besedilnem modusu v obliki eseja sledi z jezikovnega gledišča konvencijam, specifičnim za to besedilno vrsto. Večinoma so pisani kronološko, od začetne jezikovne socializacije do študija na fakulteti.

Polovica študentov prihaja iz Ljubljane z okolico ter s Štajerske (predvsem iz Zasavja ter Celja z okolico), zatem iz Prekmurja, z Gorenjske, Dolenjske, najmanj pa iz Bele krajine ter s Primorske. En študent prihaja iz Hrvaške. Večina je rojenih med leti 1988 in 1992, kar pomeni, da so, kot povedo v eseju tudi sami, hodili v samostojni Sloveniji tako v vrtec kot v osnovno in srednjo šolo (nekateri so že obiskovali devetletko). 58 % jih je zaključilo gimnazijo, ostali pa srednjo šolo s poklicno usmeritvijo. Trije so srednje šolanje zaključili v tujini. Nizko, vendar konstantno ostaja število reemigrantov (sedem študentov), torej otrok zdomcev in izseljencev, ki so hodili v vrtec in osnovno šolo v Nemčiji ali Avstriji.

Dva navajata kot materni jezik srbsčino, dva hrvaščino, po eden bosanščino in albanščino. Dva zdomca, ki sta se iz nemško govorečih dežel vrnila tik pred začetkom študija, navajata kot prvi jezik nemščino. Popolno

dvojezičnost zaradi dveh različnih maternih jezikov staršev navajata dve študentki. Vsi ostali (96 študentov) navajajo kot materni jezik slovenščino, od teh jih 22 navaja, da je jezik enega starša slovenščina, jezik drugega starša, s katerim so bili tudi socializirani, pa bosanski, srbski, hrvaški.

Pri polovici študentov je 4. razred začetek institucionalnega učenja angleščine, čeprav je bila večina v stiku z njo že pred začetkom osnovne šole preko televizije. Nekateri so se je začeli učiti že v vrtcu ali v prvem triletju osnovne šole fakultativno. Nemščina je le peščici prvi tuji jezik, večinoma so se je začeli učiti fakultativno pred 7. razredom osnovne šole, nekateri pa tudi šele v srednji šoli.

Za učinkovitejše soočenje s tematiko ter strukturiranje eseja so študenti uvodoma dobili iztočnice, ki naj bi jih spodbudile k razmišljanju in pripovedovanju. Te oporne točke so bile: od kod prihajate, kako je družina vplivala na vaš jezikovni razvoj, v kakšnem jezikovnem okolju živite zdaj; materni jezik in drugi/tuji jeziki v otroštvu v predšolskem obdobju, v osnovni šoli, gimnaziji/srednji šoli, med študijem; raba dialekta in knjižni jezik v osnovni šoli, v srednji šoli, med študijem; jezikovna vzgoja, jezikovni zgledi za učenje maternega jezika ter drugih/tujih jezikov; jezikovna nadarjenost; stiki z osebami, ki so vas učile jezik v šoli in zunaj nje; stiki z osebami, živečimi v tujini (npr. sorodniki, znanci), ki so vplivale na vaš jezik in govor; pozitivna in negativna mnenja ter stereotipi o posameznih jezikih in njihov vpliv na jezikovno zavest; mediji (tisk, radio, TV, internet) kot dejavnik učenja jezika; motivi za študij jezika; jezikovna zavest itn.

V nadaljevanju bom skušala predstaviti jezikovnobiografske eseje študentov s pomočjo tematskih sklopov (tudi Piškorec, Novak 2011: 105–120), ki so bili v analiziranih študentskih jezikovnih biografijah v ospredju.

4 Glavne ugotovitve

Pokazalo se je, da so bili študenti za pisanje jezikovnobiografskega eseja dovolj

notranje motivirani, saj so se tako soočili z različnimi obdobji svoje življenjske poti. Kljub številnim iztočnicam, ki so jih študenti dobili pred pisanjem eseja, so se izoblikovali trije glavni tematski sklopi, na katere se v kronološko-narativnem besedilu večinoma osredotočajo: učenje jezika v zgodnjem otroštvu, razmerje med narečnim govorom in standardom ter motivacija za učenje tujih jezikov, predvsem nemščine.

4.1

Tema zgodnjega otroštva, ki sovpada z začetnim oblikovanjem narativne besedilne strukture, odkriva raznovrstnost jezikovne socializacije: pomembni dejavniki so poreklo staršev in/ali starih staršev in njihovi materni jeziki ter migracija izvirne družine bodisi zaradi ekonomskih ali drugih razlogov (predvsem vojne na Balkanu).

4.1.1

Za večino je slovenščina materni jezik, s katerim so bili socializirani v Sloveniji; pri otrocih ekonomskih migrantov (tako slovenskih zdomcev kot priseljencev v Slovenijo iz bivših jugoslovanskih republik) pa ostaja zaradi izmenjave faz učenja maternega jezika ter jezika okolja vprašanje prvega jezika odprto.

4.1.2

Pričakovano se po jezikovni socializaciji razlikujejo otroci slovenskih zdomcev, ki kot svoj materni jezik navajajo slovenščino, a so hodili v vrtec ali tudi v osnovno šolo v Nemčiji ali Avstriji. Vsi brez izjeme poudarjajo težave pri učenju slovenščine ob vrnitvi v Slovenijo.

4.1.3

Migracije zaradi vojne na Balkanu so dejavnik večjezične socializacije, in sicer z najmanj tremi jeziki, med katerimi so stalnice jezik staršev (srbščina/hrvaščina/bosanščina/

albanščina) ter nemščina in slovenščina kot jezika okolja.

4.2

Vsi avtorji jezikovnobiografskih esejev posvečajo razmerju med narečjem in knjižnim jezikom posebno pozornost, tako da gre za enega najpomembnejših tematskih poudarkov v samem eseju, saj – če gledamo besedilno celoto – zajema v povprečju tretjino eseja.²

4.2.1

Pri tej temi je poudarek na dveh obdobjih: V retrospekciji se spominjajo predšolskega obdobja, ko pravega zaznavanja razlik med socialnimi zvrstmi še ni bilo, tematiziranje odnosa med narečjem in standardom pa priča o aktualnosti teme za posameznika v trenutku pisanja eseja.

4.2.2

V aktualnem trenutku, torej v času študija, je razlikovanje med socialnimi zvrstmi močno prisotno in tematizirano tako z vidika individualnega soočanja z lastno jezikovno zmožnostjo znotraj posameznih socialnih zvrsti kot tudi s sporazumevalnega vidika. V prvem primeru gre za problematiziranje prehajanja med zvrstmi pri posamezniku in približevanja standardu, v drugem pa predvsem za preprečevanje komunikacijskih nesporazumov ter optimizacijo govorjene komunikacije med govorce različnih narečij ali narečja in standarda. Narečje razumejo kot kulturno dobrino, vendar pogosto kot zaviralni dejavnik pri sporazumevanju v kraju študija, torej v Ljubljani. O stigmatizaciji zaradi narečnega govora govorijo predvsem študenti iz vzhodne Slovenije. Odnos do lastnega narečnega govora problematizirajo v odnosu do lastne rabe knjižnega jezika, v katerem se čutijo šibki. Le ena od študentk eksplicira tudi misel, da je lahko v neformalnih položajih stigmatizirajoč tudi standardni jezik. Odnos med narečjem in standardom pri

² Zanimivo je, da redko (največ deset študentov) in le v povezavi z narečjem pripovedujejo o slovenščini kot učnem predmetu.

posamezniku je pogojen tako idio- kot dialektalno, edukativno ter stičnostno.

4.3

Motivacija za učenje tujega jezika in kasneje za študij nemškega jezika je raznovrstna, kot glavni dejavnik pa je mogoče izpostaviti stik z nemščino v otroštvu.

4.3.1

V posameznih primerih so motivatorji za učenje jezika starši ter sorodniki in znanci iz tujine. Glavni dejavnik neformalnega učenja jezikov so zagotovo mediji, med katerimi preseneča velika vplivnost televizije, saj se je v zgodnjem otroštvu pokazala – pri več kot polovici študentov – kot močan emocionalni dejavnik za motivirano učenje tujega jezika (v našem primeru nemščine), tako da je motivacija prerasla v željo po formalnem učenju jezika ter kasneje celo po študiju.

4.3.2

Pisci esejev so se ukvarjali predvsem z argumentiranjem odločitve za študij jezika, ki ji – ob trdnem prepričanju vsakega posameznega študenta, da je za jezike »nadarjen« – botrujejo predvsem trenutne razmere na trgu dela ter ekonomska kriza. Za študij tujega jezika so se namreč odločili zaradi večjih zaposlitvenih možnosti – ne le v Sloveniji, tudi v tujini –, zaposlitve v prihodnosti pa ne povezujejo nujno z bodočim filološkim poklicem.

4.3.3

Zagotovo je mogoče trditi, da temelji odločitev za jezikovni študij, v našem primeru študij nemščine, na posameznikovi samopodobi, generirali pa so jo posameznikovi emocionalni vzgibi iz otroštva, migracija ožje družine, posameznikova edukacijska pot ter širše družbene in ekonomske razmere, v katerih so se študenti znašli.

4.4

Velika večina avtorjev esejev nima izkušenj z jezikovnim okoljem v Sloveniji, kot ga je omogočal jugoslovanski državni okvir,

zagotovo so na njihovo jezikovno zavest posredno vplivali družbeno-politični dogodki v 90. letih prejšnjega in prvem desetletju 21. stoletja, vezani tako na Slovenijo (npr. proces priključitve Slovenije k Evropski uniji, polnopravno članstvo v Evropski uniji, njena politična aktivnost v mednarodnem merilu ter status slovenščine kot jezika Evropske unije idr.) kot tudi na jugovzhodno- in srednjeevropski kulturni prostor. Pregled jezikovnih življenjepisov kaže tudi na dejstvo, da je obvladovanje jezika oz. jezikov manj vezano na dejavnik posameznikove jezikovne zmožnosti ali na posebno »nadarjenost« za učenje jezikov, temveč veliko bolj na dejanske priložnosti, ki jih je posameznik imel na svoji individualni življenjski poti, da je lahko spoznaval (svoje) jezike in se jih učil.

5 Zaključek

Jezikovna biografija se je izkazala kot učinkovito sredstvo za ugotavljanje različnih socio- in psiholingvističnih ter tudi drugih dejavnikov pri posameznikovem jezikovnem učenju in njegovem odnosu do jezika, pisanje jezikovne avtobiografije pa je pri posamezniku zagotovo poglobilo refleksijo o lastni jezikovni in kulturni identiteti. Z jezikovno-biografskim esejem bi lahko ugotavljali tudi posameznikovo jezikovno zmožnost v slovenščini, saj je šlo za pisanje daljšega besedila, v katerem so morali upoštevati zakonitosti besedilne vrste od besedilne strukture, jezikovne zvrstnosti do sloga, ob čemer je bilo mogoče zaznati posameznikove raznovrstne težave z vidika pravopisa, oblikoslovja, pomenoslovja, besedotvorja, stavčne in besedilne skladnje ter stilistike.

Literatura

- BECHERT, Johannes, WILDGEN, Wolfgang, 1991: *Einführung in die Sprachkontaktforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- BETTEN, Anne (ur.), 1995: *Sprachbewahrung nach der Emigration – Das Deutsch der 20er Jahre in Israel. Teil I: Transkripte und Tondokumente*. Tübingen: Niemeyer.

- BUSCH, Brigitta, 2006: Language Biographies for multilingual learning. *Raesa Occasional Papers* 24.
- FIX, Ulla, BARTH, Dagmar, 2000: *Sprachbiographien. Sprach und Sprachgebrauch vor und nach der Wende von 1989 im Erinnern und Erleben von Zeitzeugen aus der DDR. (Inhalte und Analysen narrativ-diskusiver Interviews.)* Frankfurt: Lang.
- FRANCESCHINI, Rita, 2001: »Sprachbiographien randständiger Sprecher«. Rita Franceschini (ur.): *Biographie und Interkulturalität. Diskurs und Lebenspraxis* (Eingeleitet durch ein Interview mit Jacques Le Goff). Tübingen. 111–125.
- FRANCESCHINI, Rita, MIECZNIKOWSKI, Johanna, 2004: *Leben mit mehreren Sprachen. Vivre avec plusieurs langues – Sprachbiographien/Biographies langagères.* Bern: Lang.
- KRANJC, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok.* Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- KRUMM, Hans-Jürgen, 2001: *Kinder und ihre Sprachen – lebendige Mehrsprachigkeit.* Wien: Eviva.
- KRUMM, Hans-Jürgen, 2010: Mehrsprachigkeit in Sprachenporträts und Sprachenbiographien von Migrantinnen und Migranten. *AdDaF Rundbrief* 61/2010. 16–24.
- PIŠKOREC, Velimir, NOVAK, Kristian, 2011: Sprachbiographien Zagreber GermanistikstudentInnen. Zrinjka Glovacki - Bernardi (ur.): *Deutsch in Süd- und Mitteleuropa. Kommunikationsparadigmen im Wandel. Internationales Symposium, Osijek 23.–25. oktober 2008.* Zagreb: FF-press. 105–120.
- SZCZEPANSKI, Jan, 1974: »Die biographische Methode«. René König (ur.): *Handbuch der empirischen Sozialforschung.* Komplexe Forschungsansätze. Stuttgart: Enke. 226–252.
- STABEJ, Marko, 2003: Bo en jezik dovolj? Večjezičnost v enojezičnosti. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige.* Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 51–70.
- WILDGEN, Wolfgang, 1988: Bremer Sprachbiographien und die Verdrängung des Niederdeutschen als städtische Umgangssprache in Bremen. Ulf-Thomas Lesle (ur.): *Niederdeutsch und Zweisprachigkeit. Befunde – Vergleiche – Ausblicke.* Leer: Schuster. 115–135.
- WILDGEN, Wolfgang, 2005: Wie viele Methoden verkraftet die Kontaktlinguistik? Christiane Solte - Gresser, Karen Struve, Natascha Ueckmann (ur.): *Von der Wirklichkeit zur Wissenschaft. Aktuelle Forschungsmethoden in den Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften.* Münster: Lit. Methodendiskussion. 133–146.